

जनकपुर अंचलको पुरातात्विक सर्वेक्षण २०२८

-देवीप्रसाद लंसाळ

-राधेश्याम भट्टराई

राष्ट्रिय अभिलेखालयले पुरातात्विक महत्वका वस्तु-हस्तको संरक्षण, संवर्धन र संरक्षण गर्दै आएको छ । डांडाकांडा र तराईमैदानले बनेको हाम्रो देश हिउँका उत्तुंग टाकुरादेखि तराईको मैदानसम्म र मेचीदेखि महाकालीनदीसम्मका पाखाभित्ता र कुनाकाप्चाहरू ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक वस्तुहरूले खचाखच छन् । यसरी फैलिएका सामग्रीहरू असुरक्षित अवस्थामा हुनु स्वाभाविक हो । असुरक्षाको मात्रा बढेपछि रक्षणीय वस्तुको नाश पनि अवश्यभावी हुन्छ । त्यसैले देशका विभिन्न भागमा छरिएर रहेका पुरातात्विक अभिलेख, ताम्रपत्र, काष्ठपत्र, शिलापत्र, लालमोहर, रुक्का, मूर्ति, मठमन्दिर, पाटीपौवा, पुस्तकहरू र कागजात आदिको खोजतलास गरी संरक्षण, संवर्धन र संकलन गर्ने केही वर्षअघिदेखि राष्ट्रिय अभिलेखालयले उपत्यकाबाहिर पनि "अनुसन्धानभ्रमणटोली" पठाउन थालेको हो ।

यसरी खटिएर जाने अनुसन्धानभ्रमणटोलीले तोकिएको अंचल वा जिल्लामा यथासंभव मठ-मठ, मन्दिर-मन्दिर, गाउँ-गाउँ र घर-घर चाहारेर गौरवमय पुरातात्विक वस्तु-हस्तको संभव भएसम्म सकल चीज र संभव नभए त्यसको फोटो खिची अभिलेखालयको संग्रहमा समावेश गर्ने गर्छ । आफ्ना घरमा पुस्तकदेखि सुरक्षित राखिएका पुरातात्विक वस्तुहरू एकाएक अर्कालाई सुपन हम्मेशी कसैले पनि सक्दैन । त्यसकारण अर्काका घरमा र सुरक्षामा रहेका महत्वपूर्ण चीज प्राप्त गर्ने सम्बन्धित व्यक्तिको मन पगाल्न सक्नुपर्छ । यसै सिलसिलामा अभिलेखालयले पुरातात्विक सर्वेक्षण गर्न २०२८ साल माघमा चार सदस्यीय एउटा अनुसन्धानभ्रमणटोली जनकपुर अंचलमा पठाएको थियो ।

ज्योतिषाचार्य देशीप्रसाद लंसाळले नेतृत्व गरेको हाम्रो अनुसन्धानभ्रमणटोलीमा सहायक ज्योतिषाचार्य राधेश्याम भट्टराई, ह्याण्डल्यामिष्ठ बलराम चापागाई र माइक्रोफि स्मिष्ट विजयशंकर श्रेष्ठसहित हामी चार जना साथेल थियौं । जनकपुर अंचलको पुरातात्विक सर्वेक्षण गर्दा उपलब्ध भएका वस्तुहरूलाई अनुसन्धानभ्रमणटोलीको प्रतिवेदनको रूप दिइएकोले उपलब्धको नवीनता र प्राचीनता छुट्याउने प्रयास नगरी टोलीको सम्पूर्ण संग्रहका रूपमा प्रस्तुत गरेका छौं ।

माघ ९ गते, राजधानीको जाडो मिर्मिरेमै जुगलुङ्ग काम्दं हामी विमानघाट पुग्यौं । पहाडका डांडाकाडा, भित्री तराईका खोच, नदीनाला र तराईको समतल मैदान पाएँ गर्दै हामी चढेको विमान जनकपुर विमानघाटमा उतियो । राजधानीबाट एकाएक मधेस पुगेकोले गर्मीको केही अनुभूति गर्दै आफ्नो काम शुरु गरिहाल्यौं । अभिलेखात्मक प्राप्तिहरू लागि जनकपुरधामका जानकीमन्दिर राममन्दिर (चाहाते) पछि । हाम्रो अनुसन्धानको शुभारम्भ पनि यहींबाट भयो । जनकपुरधाममा उपलब्ध कागजातहरू यस प्रकार छन्—

मकवानपुरका राजा मानिक सेनले श्री गोसाईंको नाउंमा गरिदिएको सं. १७८० को लालमोहर—

श्री सीताराम

नवातीक

स्वस्ति श्रीरूपनारायणेत्यादि वीवीध वीरदावली वीर-जमान मानोनत श्री महाराजधिराज श्रीश्रीमन्मानिकसेनदे—

वानाम् सदा शमरवीजनाम्— — — — —
 श्री गोसाईके प्रगना कोराडीमध्ये जनकपुर पटि वैराहि
 टोला श्री ... के प्रीती कैदीइ ऐही पत्र अपने पातिर
 ज्ञाशं जोतथ् जोतायथ् तलाश तरकदकै भोग्य करथ् आसी-
 रवाद श्री.....क महीमशं दइकरथ् इती शवत् १७८० साल
 भाद्र.....शुदी.....रोज मोकाम मकवानपुर— — — —

रामदाश
 रुजनां हरसी वानीया
 —०—

श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहबाट
 सं. १८२८ मा महन्त सुमरनदासलाई पूजाआजाका निती
 कुसविर्ता दिएको लालमोहर—

श्रीदुर्गा सहाय
 विष्णु

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि
 विविधविरुदावली विराजमानमानोन्नत श्री मन्महाराजा-
 धिराज श्रीश्रीश्रीमहाराजे पृथ्वीनारायण साह बहादुर
 सम्सेर जं देवानां सदा समरविजयिनाम्— — — —
 आगे महन्त सुमरनदासके प्रगना कोराडीमध्ये भोजे
 जनकपुरमे वेलाहि ससिम साविक वदस्तुर कुसविर्ता जानि
 श्री... .. पूति वहाल कैदिया है अपने पातिर जमासी वसी
 बसावे आवादके कुसविर्ता जानि सर्वथक वेतलव भोज
 किया करे श्री... .. का सेवा पुजा किया करे श्रीहजुरभो
 आसिर्वाद दिया करे धर्म चलाया करे इति सम्बत १८२८
 साल मीति चैत वदि १ रोज ६ मोकाम काठमाडौ सुभम्—

श्रीदुर्गा सहाय
 श्रीजानकीजू

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि

विविधविरुदावली विराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधि-
 राज श्रीश्रीश्रीमहाराजे रणबहादुर साहबहादुरसमसेर जंग
 देवानाम् सदा समरविजयिनाम्— — — — —
 आगे जनकपुर ... का मठका प्रमानन्द दासलाई अघी
 अरू अरू अस्थानका महन्तहरूले महती टिका कंठी दि
 गादिमा बसायाको रहेछ पछि हाम्रा हजुर (मा) विसंभर
 दासले फिन्याद गर्न आयो हाम्रा गुरुको महती हो महन्तको
 चेला महन्त हुन्छ भन्दा मोहर गरिवकस्याको हो पछि बुछदा
 भाट र संजोगी ठहन्यो तेस अस्थानमा भाट र सजोगीलाई
 महती हुन्या होईन तेसर्थ परमानन्द दास ब्राह्मणका छोरा
 हो ब्राह्मणका छोरा नैष्ठिक जानी महती वकस्यो आफना
 पातिर्जाभासंग महती गर्नु सदावर्त धर्म चलाउनु हाम्रो जये
 मनाउनु आसिर्वाद दिन्या गर..... धनुषाका पुजा वेस गरि
 गर्नु ईती सम्बत १८४७ साल मीति आश्विन वदि १३ रोज
 २ मोकाम सहर काठमाडौ— — — — —

—०—

श्री ५ रणबहादुर शाहले प्रमानन्द दासलाई महन्त्याइ
 दिएको सं. १८४९ को लालमोहर यसको वेहोरा माथिको
 लालमोहरके भएकाले अक्षरशः दिन आवश्यक मरेन ।

रामगुलेला दासले स्वास्नी राखेको हुनाले निजलाई
 महन्त्याइबाट बरखास्त गरी रामदास वैरागीलाई जानकी-
 मन्दिरको महन्त्याइ दिएको सं. १८९६ सालको श्री ५
 राजेन्द्रको लालमोहर यस प्रकार छ—

श्रीदुर्गाजू
 श्रीजानकीजी

१

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि
 विविधविरुदावली विराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधि-
 राज श्रीश्रीश्रीमहाराज राजेन्द्रबिक्रम शाह बहादुर सम्सेर
 जंग देवादां सदा समरविजयिनाम्— — — — —
 आगे रामदास वैरागीके जिल्ले महत्तरि प्रगना कोराडिका
 अस्थान जनकपुर वैरागिपट्टिको महन्त्याइ महन्त रामगुलेला
 दासले आफु महन्त भै स्वास्नी तुल्याउंदा स्वास्नि राषन्या
 महन्तहरूलाई मठवाट बर्षास गर्नु भन्या ९६ सालमा बन्दे-
 जका लालमोहर हुदा तसर्थ रामगुलेला दासका ज्येठ

चेलाको पनि चेला पनि रहेछ तिमिलाई महन्त्याई र राम-
गुलेला दासलाई मठको कारोवार परपजनि वहिपत्रसमेत
तैनाथ गरि तिमिलाई महन्त्याई गरिवस्थी आफना पातिर-
जामासित मठको धन जत्रतत्र राष्याको र कमारा वैरागि-
संग लाग्याको सवै लि हात्रा सर्कारको सलामि पनि
चह्राई पठाउनु सुपद मठमा लाग्याको रिन पनि तिर्नु
आउन्याजान्या वैरागिहरूलाई सदावर्त चलाई .. १ ... का
पूजा धुपदिप नैवेद्य फलफुल अछेत र पर्व पर्वका पूजामा
हिजोदिषि चलिआयाकोमा कति नघटाइ चलाउनु सेष
रह्याको सिष्योपसिष्य मिलि हात्रो जय मनाइ भोग्य गर
इति लम्बत १२९६ साल मिति कार्तिक सुदि १४ रोज ४
शुभम् - - - - -

-1-

महन्त वज्रंग दासलाई दिएको महन्त्याई खोसी हरि-
भजन दासलाई जानकीमन्दिरको महन्त्याई दिएको सं.
१९३० सालको श्री ५ सुरेन्द्रको लालमोहर-

श्रीदुर्गाज्यु
श्रीजानकीजी
१

श्रीमनदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि श्रीश्रीश्रीमहाराज जंग-
बहादुर राणा जी. सी. वी. आण्ड जी. सी. एस. आई.
थोड लिन पिम्माको काङ वाङ स्यान प्राइमिनिष्टर याण्ड
कम्पाण्डर ईन्चीफ-

२

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि
विविधविरुदावली विराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधि-
राज श्रीश्रीश्रीमहाराज सुरेन्द्रविक्रम साह बहादुर संसेर
जंग देवानां सदा समरविजयिनाम् - - - - -
आगे महन्त हरिभजन दासके जील्लै महत्तरि प्रगन्ना
कोराडी मौजे जनकपुरका .. १ ... का मठ अस्थानका २८
सालसंम तिम्रा गुरु महन्त नरहरि दासले महन्त्याई चलाई
षायाको तिम्रा गुरु नरहरि दास मर्दा २९ सालका वालो-

देषी महन्त वज्रंग दासलाई महन्त्याईको लालमोहर गरि-
बकस्याकोमा नीज १ का मठ अस्थानको अधी-
देषी हात्रा गुरु पुर्षाका नाउंमा लालमोहर तावापत्र भै २८
सालको वालीसम्म महन्त्याई चलाई .. १ ... का नीत्य
पूजा भजन गरि सर्कारको जये मनाई षाई आयाको मठ
जग्मा नीज महन्त नरहरि दासका चेला हामीहरू छदै
वज्रंग दासलाई हात्रो मठ जग्मा जान्या होईन भनि
तिमिले २ ... का हजुरमा वीन्ती गर्दा १९३० सालका
वालोदेषी सो मठ अस्थानको तिमिलाई महन्त्याई दर्शन
गरायाको वीस्तार नीज २ ... र श्रीमद्राजकुमार कुमा-
रात्मक श्रीकम्पाण्डर इन चीफ जनरल रणउद्दीप सिंह
कूवर राणावाट हात्रा हजुरमा वीन्ती पादा जाहेर भयो
तसर्थ ... १ ... का मठ अस्थान जग्गाको २८ सालसम्म
तिम्रा गुरु नरहरि दासले महन्त्याई चलाई आयाकोमा
तीम्रा गुरु मर्दा २९ सालका वालीदेषी महन्त वज्रं दास-
का नाउंमा भयाका महन्त्याईको लालमोहर हानी ३०
सालका वालीदेषी तिमिलाई महन्त्याईको लालमोहर गरि-
बस्थी नीज ... १ ... का मठ अस्थान तालुकका जगाजमीन
सनद दस्तावेज तावापत्र सिलापत्र जगेरा धन् माल नगद
जीन्सी चौपाया गैह्र बुफि ली मठ अस्थान तालुकका जगा-
को पैदावारले तावापत्र सिलापत्र दानपत्रमा लेषीयावमो-
जीम कति नघटाई १ ... का नीत्य नैमीत्यक पर्व पर्व-
का पुजाआजा धर्म सदावर्त चलाई सेष बाकी रह्याको
तिमिले षाई सावीकवमोजीम तेस मठका चौधराई फाटमा
गाभीयाको कटैयाका महन्त वलवन्त गिरिको षतमी सला-
मी मोहर ७०० नीज कटैयाका महन्त वलवन्त गीरीवाट
बुफि ली तिमिले सालसाल कचहरिमा बुफाई रसीद फार्षति
ली सीष्योपसिष्य मीली हात्रो जये मनाई महन्त्याई जानी
भोग्य गर ईति सम्बत् १९३० साल मीति मार्ग सुदि १२
रोज २ शुभम् - - - - -

- | -

महन्त हरिभजन दास मरी खाली भएको जानकीम-
न्दिरको महन्त्याई चेला रामकृष्ण दासलाई दिएको श्री ५
पृथ्वीवीरविक्रमको सं. १९५३ को लालमोहर-

श्रीदुर्गाज्यु
श्रीजानकीजी

१

श्री मदतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादि श्रीश्रीश्रीमहाराज वीर-
सम्सेर जंग राणा बहादुर के. सी. यस. आइ. थोड लोड
पिम्माको काड वाड स्याड प्राइमिनिष्टर यान्ड कम्पांडर
इन चीफ

२

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनायणेत्यादि विवि
धविरुदाबली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजधिराज
श्रीश्रीश्रीमहाराज पृथ्वीवीरविक्रम जंग बहादुर साह
बहादुर सम्सेर जंग देवानां सदा समरविजयिनाम्—
आगे महंत रामकृष्ण दासके जिल्लै महत्तरि जनकपुर १...
का मठ अस्थानका महंत तिम्रा गुरु हरिभजन दास मरेको
हुनाले नीज १ का मठ अस्थान जगाको महंत्याको
लालमोहर गरि पाउ भनि तिमिले २... र श्रीमद्राज-
कुमार कुमारात्मज श्रीकम्याण्डर इन चिफ जनरल देवसम्सेर
जंग राणा बहादुरका हजुरमा विन्ती गर्दा १९५२ सालका
वाल्लिदेपि तिमिलाई महंत्याई दर्शन् गरायाको विस्तार
...२... र श्रीमद्राजकुमार कुमारात्मज श्री कम्याण्डर इन
चिफ जनरल देवसम्सेर जंग राणा बहादुरवाट हाम्रा हजु-
रमा विन्ती पार्दा जाहेर भयो तसर्थ जिल्लै महत्तरि जनक-
पुर १... का मठ अस्थान जगाको १९५२ सालका
वाल्लिदेपि तिमिलाई महंत्याईको लालमोहर गरिवक्स्यौ
नीज १... का मठ अस्थानतालुकका जगाजमीन् सनद
दस्तावेज तावापत्र सिलापत्र जगेरा धन माल नगद जिन्सी
चौपाया गैह्र बुकि ली सो मठ अस्थान तालुकका जगाका
पैदावारले तावापत्र सिलापत्र दानपत्रमा लेषियावमोजिम र
साविक दरसाविकदेखि दरिचली आयावमोजीम कत्ती नध-
टाई...१... का नित्य नैमित्तिक पर्व पर्वका पुजाआजा धर्म
सदावर्त चलाई सेष बाकि रहेको तिमिले षाई सिष्योपसिष्ये
मिली हाम्रा जय मनाई महंत्याई जानी भोग्य गर ईति
सम्बत १९५३ साल मिति वैसाष वदि १ रोज २ शुभम्—

— | —

संकल्प पढ्ने काम पुरोहित पं. यदुनाथ अर्याल र पानी

हाल्ने काम काजी भीमसेन थापाद्वारा संपन्न गराई श्री ५
गीर्वाणवाट राममन्दिरको नया मन्दिर बनाएबापत काजी
अमरसिंह थापाका नाउंमा राममन्दिरको व्यवस्थाका निमित्त
गूठ राख्न दिएको सं. १८६४ सालको ताम्रपत्र—

श्रीदुर्गासहाय

श्रीरामलक्षोमणः

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनायणेत्यादि
विविधविरुदाबलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजा-
धिराज श्रीश्रीश्रीमहाराजे गीर्वाणयुद्धविक्रम साह बहादुर
सम्सेर जंग देवानां सदा समरविजयिनाम्— — —
आगे काजि अम्बरसिंह थापाके जनकपुरमा..... को नया
मन्दिर बनायाको ताम्रा तरफवाट गुठि सदावर्त राख्ना-
निमित्त वक्स्यको जिल्ला महत्तरि प्रगन्ना कोडारिमध्ये मौजे
मनपट्टि मझौरा अवादि विगहा ५० वैरानि विगहा १५०
जगा विगहा २०० तसको चौतर्फि साधसिवाना पूर्वका
सिवाना मौजे नरहिया डिहिका नैरित्या कोना दिवराका
भिउपर कोईला तिसको सोकोसो उतर दषिन सरासर पूर्व
मौजे नरहिया रैकर पश्चिम मौजे मनपट्टि मझौरा विर्ताको
सिवाना १ दषिनको सिवाना मौजे पडुरेश्वर विर्ताका भंडार
कौन दैनि पोषरिको पश्चिम नदि नदिको पुरानु बांध
बांधका सोको पश्चिम पाकडिका गाछ गाछका पश्चिम
मुपैनि पूराना डौडामु पूरानु बांधतक तिसका सोका पुर्व
पश्चिम सरासर दषिन मौजे मनपट्टिका जमिन रैकर उतर
मौजे मनपट्टि विर्ता पुर्व पश्चिम शिवाना १ पश्चिमका
शिवाना मौजे मनपट्टि वस्ति बाबुराम राईका टोलका
भन्दारकौन नदि नदिका पश्चिम ठुटा पिपरका गाछ गाछका
ईसानकौन सात लगापर दिवराका भिउपर कोईला तिसका
सोका उत्तर दषिन पश्चिम मौजे मनपट्टिका जमिन रैकर
पुर्व मौजे मनपट्टिका विर्ताका शिवाना १ उत्तरका शिवाना
मौजे भगवानपट्टिका दषिन वारि शिवाना पर नदि नदिमु
पूर्व पश्चिम पूराना बांध बांधका सोका पश्चिम पश्चिममु
पैनि पैनि सरासर पूर्व पश्चिम उत्तर मौजे भगवानपट्टि
रैकर दषिन मौजे मनपट्टि विर्ताको शिवाना १ चकलावन्दि
नापका पूर्व वारि शिवाना मौजे नरहियाका पछवारि
शिवानाका भिउपर कोईला तिसका सोका पश्चिम सरासर
पछवारि शिवाना मनपट्टि बाबुराम राईका येलाका भन्दा-
रकौन नदिका पश्चिम ठुटा पिपरका गाछ तस गाछका

ईसानकोन सात लगापर दिवराका भिउपर कोईलातक पूर्व पश्चिम रसरि १४।२ दषिन वारि शिवाना वावुराम राईका टोला दषिन पूर्व पश्चिम पैनि तेसका उत्तर भगवानपट्टि मकौराका दषिन वारि शिवाना पर बांध पूर्व पश्चिम तेसका दषिन रसरि १४।३ ताके विगहा १९९।। उठकोनधि मौजे मजकुरको ईसानकोन नरहियाका शिवाना लगाई वगदस १० यति कीलाभिन्न जमा विगहा २०० सम्बत १८६३ साल मिति चैत्र सुदि १४ रोज ३ देषि सिवाये कल्यानधन सर्व कर अकर सर्वाक माफ कुश पानि... सकल्प गरि विर्ता वितुलपको मोहर तावापत्र गरिवकस्यौ आफना षातिरजामासंग विर्ता वितलप जानि गुठ सदावर्त राषि धर्म चलाव यो विर्ता वकसंदा संकल्प वाक्य पढ्न्या प्रोहित यदूनाथ पंडित अज्याल पानि हालन्या काजि भिमसेन थापा सधियार जिल्लै महतरिको सुधानयनसि फौजदार रमानन्द पाध्या मुनसिफ श्रीहर्क पाध्या पैसकार धर्मपतिदास नारानदत्त दास चौधरि भिषं दास वैकलम कालिदास कानुगोये... रामदास जेठरयात रघुनाथ राई महंत रामगुलेला दास गोसाई आई तवार गिरि गोसाई विभूति गिरि जेठरैति पृथि राउत गोसाई तुला गिरि गोसाई विसंभर दास ॥ स्वदत्ताम् परदत्ताम् वा यो हरेत वसुन्धराम् षष्टि वर्ष सहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमि ॥ इति सम्बत् १८६४ साल वैसाष सुदि १४ रोज ४ शुभम् — — — — —

- 1 -

वि. सं. १७८४ सालमा मकवानपुरे राजा मानिक सेनका पालादेखि दिइआएको मैदाखिली वेलाहिपट्टिको विर्ता महन्त विसंभर दासलाई थमौती गरिदिएको श्री ५ गीर्वाणको वि. सं. १८६७ को ताम्रपत्र—

श्रीदुर्गा
श्रीजानकी

श्रीज्यूज्यूवाज्या
श्रीवाज्याज्यू
श्रीबुवाज्यू

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नररायणेत्यादि
द्विविधविरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजा-
धिराज श्रीश्रीमहाराज गीर्वाणयुद्धविक्रम साह वहादुर

सम्सेर जंग देवानां सदा समरविजयीनाम् - - - -
आगे महंत विसंभर दासकै जिल्लै महत्तरी प्रगन्ना कोराडि-
मध्ये मौजे जनकपुर मैदाषिलि वेलाहिपट्टि ससीम् मौजे ५
सावीक वदस्तु र अधि सम्बत १७८४ साल कार्तिक सुदि
७ का दिन मकवानी राजा मानिक सैनले सर्व अंक विर्ता
वितलप गरि... प्रीती चह्यायाको औ राजा हेमकर्ण सेनले
सम्बत १७९० साल फागुन वदि ७ का दिन मेठवन्दि
समेतको दानपत्र गरि थामिदियाको रहेछ हाम्रा अम्बल
भयापछि वाट पनि थामिवकसनुभयाको रहेछ हामिले
पनि ६३ साल मार्ग वदि १३ का दिन दर्वारवाट गयाका
जनहरूले र आमीलहरूले दुष दिदा विर्तवारलाई दर्वार
डाकि कच्चा पक्का जाचकुछ गरि पत्र पात्र हेरि पक्का
विर्ता ठहरियो र मौजे मजकुरको माल विगाहदानी कठि-
यारि सगौय जलकर वनकर दंड गुनगारि सिंगार हाटसमेत
... प्रीति विर्ता वितलप बहाल गरि थामिवकस्याको तस्को
चौतफि साध दक्षिण वेदिसी उत्तर तेल पोषराक दक्षिण
वारि मोहारसी उत्तर वस्तिक पूर्व पौषरितक र पछवारि
घाटसो दक्षिण भंडारकोन र सनसायरक पूर्व डौदाचाहि
डोदाक पछवारि अलंगसी पूर्व पश्चिम पिडारिक डीडसी
पूर्व पिहारिक डीहक दक्षिण चौरतक र पुवारि अलंग पर
दिवराक भिउ ताहिसी पूर्व दक्षिण सहौरापट्टिक सिमानसी
उत्तर वेदिक पश्चिम दुद पोषरि ताहि दषिनवारि पौषरिक
पछवारि मोहरासी पश्चिम उत्तर वारि पौषरिक पूर्वारि
मोहरासी पश्चिम एति सिवानाका चार किलाभीत्रका
जमीनमा अधिदेषि आजसम्म षाइ वेहोरि चर्चि आयाको
विर्ता वितलव आज मोहर तावापत्र गरि... प्रीति चह्यायां
आफना षातिर्जामासंग मौजे मजकुरको तरदूद तलास आवाद
गुलजार गरि जो पैदावार भयाकाले... को नित्ये
नैमित्येक पुजा गरि सदावर्त चलाई सिष्योपसिष्य मिलि
पुस्त दरपुस्तपर्यन्त सुष भोग्य गर हाम्रो जय मनाइ आसी-
वादि दिन्या काम गर औ चुभावन गोडधुवाइ गादिममारष
छौरहि पुरोहित चौधरि कानुगोयका दस्तुर फरफर्माइस बेठ
वेगार पन पियाइ आमिलान दस्तुर भैराज अंक सर्वकलम
मारिमेटि माफ गरिवकस्यौ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च
वसुन्धराम् षष्टि वर्ष सहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमि ॥
इति सम्बत १८६७ साल मिति फाल्गुण शुदि १० रोज ३
शुभम् - - - - -

वि. सं. १११४ सालमा मकवानपुरे राजा इन्द्र... ले महन्त चतुर्भुज गिरीलाई दिएका, सं. १८०८ मा राजा हेमकर्ण सेनले महन्त चन्दन गिरीलाई थमौती गरेको र शाहवंशका राजाहरूले पनि थामिर्ददैं आएको राममन्दिरको कुशवितर्ताको थमौती गरी महन्त अम्बर गिरीलाई गरिदि-एको श्री ५ गीर्वाणको सं. १८६७ सालको ताम्रपत्र-

श्रीदुर्गासहाय
श्रीसीताराम श्रीलक्ष्मीनारायण
१
श्रीबुढाज्यूज्यूवाज्या
२
श्रीज्यूज्यूवाज्या
३
श्रीबुवाज्यू
४

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधविरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधि-राज श्रीश्रीश्रीमहाराज गीर्वाणयुद्धविक्रम साह बहादुर सम्सेर जंग देवानां सदा समरविजयिनाम् - - - - - आगे महन्त अंमर गिरिकै तिम्रा पुर्षा महन्त चतुर्भुज गिरि-लाई अघि सम्बत १११४ साल श्रावन सुदि ३ रोजका दिन मकमानी राजा इन्द्रवि... ले... प्रीति कुशवितर्ता वितलव गरि चह्यायाको औ मकवान राजा हेमकर्ण सेनले सम्बत १८०८ साल माघ सुदि ११ रोजका दिन तिम्रा वाज्या गुरु चन्दन गिरिलाई थामिदियाको हाम्रो अम्बल भयापछि... २... वाट पनि सम्बत १७२६ साल माघ वदि ४ रोज २ का दिन तिम्रा गुरु रेवा गिरिलाई थामिवस्याको औ सम्बत १८३१ साल फागुन सुनि १० रोज ५ का दिन ... ३... वाट र सम्बत १८३४ साल फागुन वदि १४ रोज ४ का दिन ... ४... वाट पनि थामिवस्याको औ सम्बत १८६३ साल मार्ग वदि १२ रोज १ का दिन हामिले पनि थामि-वस्याको जिल्लै महत्तरी प्रगन्ना कोराडिमध्ये मौजे जनकपुर मौजे विसहरा मौजे सहोदरा ज्मा ससिम मौजे तिन् ३ सावीक बदस्तूर तस्को चौतर्फि साधवमोजिम मेठबन्दि मौजे जनकपुरका पूर्वारि सिमाना पूर्व हुधानै नदीसौ पश्चिम द्षिन पौषरि विसहरिक द्षिन पोषरा दुइ एकराहि दुवै पोषराक उत्तर पछिम पोषरा तिति ताति पोषराक पछवारि मोहारसौ पूर्व उत्तरतरफ आवाढ आषाढाक उत्तर पोषरा

दुइ पूर्व पछिम ताहिसौ द्षिन मौजे विसहराका साध पूर्व हुधानै नदी मध्य बांध तातिसौ द्षिनमुह पनीक तौकदारि ताहिसौ द्षिन पछिम डावर डावरक द्षिन वारि काधी दक्षिनका सिमाना पर पैनी पछिम मुह डांडातक डोडासौ पछिममुह सरासर सकलाकाईला ताहिसौ सिधा पछिम पूर्व पछिम सगसर धुर सहोडा पुर्वारि द्षिनवारि कोनेतक धुरतक दक्षिनका सिमाना १ सहोडाक आगने कोनसौ उत्तर द्षिन धुर सरासर उत्तर लगाइत पाकरिक गाछका उत्तर विलकुल सढानका षेत बेतका उत्तरवारि आरीपर पुराना धुर ताहिसौ पूर्व पछिमका सिमान सिधा पूर्व डोडा डोडासौ पूर्व लगाइत मुरलि पोषरि द्षिनवारि भीउपर कोइला कीला ताहिसौ सरासर पूर्व पुराना धुर ताहिसौ सरासर हुधानै नदीतक सिमाना १ मौजे सहोदराका साध उत्तर थामड सिमा सहोदरा पौषरिक उत्तर डहर पुर्व पछिमे डह-रसो उत्तर परंदहि पौषरिक दक्षिनवारि मोहारसौ द्षिन परंदहिक पछवारि मोहारक पछिम पैनीछेक पछिम सुह-षनुवा वाहक उत्तर मुह जाये पिडारिक डोडातक ताहि डोडासौ सोका पछिम मुह पैनी नदी सहोरना बांधतक ताहिसौ ताहि पैनी डोडासौ द्षिनवारि काधीसौ सहोदरा उत्तरवारि सिमा यरे पछवारि सिमा नदी सहोरना बांधसौ द्षिन नदि द्षिन मुह जाए वेलाक उत्तर परसा घाटतक पछितिर सिमा वरे द्षिनवारि सिमा परसाघाटक पूर्व बांध दामोदर राउत्क पूर्व पछिमे ताहि बांधसो द्षिन भगन कोनकै बांध दोसरा थातिसौ द्षिन सहोदाक गाछ ताहिसौ द्षिन बांध द्षिन मुह जाए वहि बांधसौ पछिम वेला पूर्व सहोदरा द्षिनवारि सिमाना पुराना धुर पूर्व पछिमे धुरक पूर्व धानतक तकरा पुर्व मुह डोडि द्षिन मुह जाए डौडिक पछवारि काधीसो वेला पूर्व सरोदरा फेरि वहि डाडि पूर्व मुह जाए श्रीगैविदासक बांधतक ताहिसौ उत्तर सहोदरा द्षिनवारि काधी काधीसौ सोनापाराक दुभर कुवा ताहि पर घट द्षिने उत्तरवारि ताहि वातसो पुर्व पिपरका गाछ गाछक पछिम भीउसौ पूर्व कुवा भीउसौ पछिम सहोदरा द्षिन भर सिमा वहि पुर्वारि सिमावाट घाटक पुर्व वाट वाटक पुर्व भीउ भीउसो उत्तर कटैया दावर तकरा पछिम बांध उत्तरै द्षिनै ताहिसौ पछिम सहोदरा पौषरि तकरा पछवारि भीउसौ उत्तर पुरन्दहि पौषरिक द्षिन डहर पूर्व पश्चिमे एति सिमानाका चार किल्लाभिन्नका माल सायेर बुकावन गोडघोवाइ गादिममारष जलकर दंड कुड मथ्यो अपुसाली छौरहि पुरोहिति चौधरि कोनुगीयका दस्तुर

फरफर्माइस वेठवेगार सगोठा सिंगार हाट वन पनपियाइ आमिलान्क दस्तुर मैराज अंक सर्व कुलम मारिमेटि दुनियांसमेत कुशविर्ता वितलव... प्रिति आज हामिलि मोहर कामापत्र गरिवकस्यौ आफना षातिर्जमासंग मौजे मजकुरको तरदूद तलास आवाद खुलजार गरि औ पैदावार भएकाले ...को नित्ये नैमित्येक पुजा गरि सदावर्त चलाइ वाकि शेष रह्याको सिष्योपसिष्य मिलि पुस्त दरपुस्तपर्यन्त सुष भोग्य गर हात्रो जय मनाइ आसिर्वादि दिन्या गर यो जग्गाका भेठवन्दि गरि सांघ सिदाना लाउन्या फौजदार इन्द्रमनि वस्यात् फौजदार गंभु षवास् गुमास्ते फौजदार कालु राउत् विचित्र महतु पेस्कार भारनदास पृथिदास वहोरवदास जानकि रामदास देवान दास जुनिया रामदास सिमानदार परशुराम राउत् वाकि फकीर वंधुराम दास कानुगोये गोहाई वन्धु चौधरि अस्थान कपिलेश्वर वैजनाथ गिरि अस्थान कुवा हरिनन्द गिरि स्वदतां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुधराम् षष्टि वर्ष सहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमि ॥ इति सम्बत् १८६७ साल मिति फागुण सुदि १ रोज ७ शुभम्—

- | -

राममन्दिरका महन्त अमर गिरीका नाउंमा श्रीरामचन्द्रको पूजाका निति विर्ता वितलव गरिदिएको श्री ५ राजेन्द्रको सं. १८८६ सालको ताम्रपत्र—

श्रीरामचन्द्र

१

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधविरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराज राजेन्द्रविक्रम साह बहादुर सम्सेर जंग देवानां सदा समरविजयिनाम्— का नित्य धुपदिप र सदावर्त नित्य सम्बत् १८८५ साल पौष वदि ३० रोजर का दिन मधेसका जमिनमध्ये जमीन जिल्लै महतरि प्रगन्ना कोराडि मौजे जलाधिका जमिनमध्ये कालावजार कठाल महलक वरसम जमीन विगहा १०० तस्का चोतफि सांघ सिमाना किल्ला कोईला मुलुक वरवस्त नै हातका लगाले

मापधमोजिम भेठवन्दि उत्तरका सिमाना मौजे मजकुरका पुर्वी उत्तरवोरी ईसान कोना पर किलासौ सामने पश्चिमे लांगदि सयर किल्ला कोईला १ तिससौ सामने पश्चिमे कुछे दुरपर जमुनाका गाछ गाछका दखिनवारि किनारा कोईला तिस बाछसौ पश्चिमे कुछे दुरपर पश्चिमे उत्तर भंडारकोनापर किल्ला कोईला १ तकउत्तरका सिमाना १ पश्चिमको सिमाना पश्चिम उत्तर भंडार कोनाका किलासौ सामने सरासर दक्षिण कुछे दुरपर जामुनाका गाछ गाछका उत्तरवारि लिनारा किल्ला तिससौ सामने दक्षिण जलाधि नदि नदिका कुवारी काधिसौ सरासर दक्षिण मोरतक पश्चिमका सिमाना १ दखिनका सिमाना मोरसे पुर्व जलाधि नदिका उत्तरवारि काधिपर कुलानन्द ठाका विर्ता मौजे हारसरका कोईला किल्लासौ सामने सरासर पुर्व जलाधिका उत्तरवारि काधि जिमडका गाछ गाछसौ पुर्व अग्ने कोनापर कोईला किलातक दक्षिणका सिमाना १ पुर्वका सिमाना अग्ने कोनाका किल्लासौ सामने उत्तर सरासर कुछे दुरपर पिपरका गाछ गाछका नजदिक किल्ला कोईला १ तिससे सामने सरासर उत्तर ईसान कोनाका पहिला किल्लातक पुर्वका सिमाना १ एति चोतफि किल्लाभित्र चक्लावदि जाय मौजे जलाधिका दक्षिणवारि सिमाना जलाधि नदिका उत्तर वारि काधि जिमडका गाछसौ उत्तर मुह सरासर औ राजीमड पाडरिका गाछतक उत्तरे दक्षिणे अर्दर सरि ११। मौजे मजकुरका पछवारि सिमाना जलाधि नदिका पुर्वारि काधिसौ सरासर पुर्व मुह जमुनाका गछियासौ पुर्व लगादंसतक पुर्व पश्चिमे तुलर सरि १।१० ताके ज्या विगहा १०४।। मिनहा दखिण पश्चिमको कोना नदिका घर मोरसिकस्त विगहा ४।। वाकि विगहा एक सय १०० को सम्बत् १८८६ साल वैसाष वदि १ रोजदेषि माल सायेर चुभावन गोडधुवा गादिममारष जरकर वनकर डंडकुंड मन्यो अपुताली छौरहि पुरोहित चौधरि कोनुगोएका दस्तुत फरफर्माईस वेठवेगार सगोठा सिंगार हाट वन पनपियाई आमिलान्क दस्तुर मैराज अंक सर्व कुलम मारिमेटि दुनियांसमेत १... प्रीति विर्ता वितलप गरिवकस्याको मोहरि ताम्बापत्र गरिवकस्यौ आफना षातिर्जमासित नित्ये धुपदिप र सदावर्त चलाई शेष रह्याको लि हात्रो जय मनाई सिष्योपसिष्य पर्यंत विर्ता वितलप जानि भोग्य गर यो विर्ता सांघ लाउन्या सधियासालिस्त कप्तान विरभद्र कुवर फौजदार कृष्णलाल उपाध्या मुषिया मानिकदास पेस्कार वरषदास खदलाल

पाध्या हिरालाल चौधरि सेवकराम पाडे कानुगोए भवनाथ दास नंदलाल दास जोधनाथ दास बाबुनाथ दास राई सबु-सिंहाला राये भर्षि राये जेठरैयति नैनसुषराम मोनसिफ ब्रह्मरन का नवसिन्दा छितनदास जरिवक्स सदासिब राउत गोना मियां पेस्कारका नौसिन्दा निज चौधरिका नवसिन्दा वच्चा मलीक कानुगोयेका नौसिन्दा आनन्द दत्त जवार चौधरि नाथेनदत्त पाडे षेदुसि पाडे रुजु त्रिपुरदत्त पाडे कानुगोये लक्ष्मिदासको मोहरिर सोनफुलदास राये चिंतामनि का जेठरउत जानकि राये प्रगन्ना महत्तरि चौधरि गिरिजादत्त मिश्र कानुगोये लेषनारायनदत्त जेठरैयति सिता राये प्रगन्ना षेन्नाहा गोसाईराम सिनेहिदास अस्थान जरकपुर चेला महंत रामगुलेला दास कालुप मिसर ठिकेदार मौजे वथनाहा लिल्का पाडे जनारहिछा पाडे आनन्द पाडे ठिकेदार मौजे मसुरपट्टि दाता राउत ठिकेदार मौजे भमरपुरा सबुदंत चौधरि पर्थि का ठिकेदार मौजे धोवालि कारि राउत जानिवकार वासि मौजे कपिलेश्वर जमादार वहादुर कुवर जमादार कारि पाडे विर्तावारले किल्लाभंदा अर्धलो नचापनु विनातवसीर जवद नगर्नु जो येस वन्देजमा रहेन एस श्लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परमत्ताम्बा यो हरेद्वै वसुंधराम् । षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः ॥ इति सम्बत १८८६ साल मिति मार्ग शुदि ३ रोज १ शुभम् - - - - -

- | -

राममन्दिरका माथिल्ला तलाको भित्तामा रहेको श्री ५ राजेन्द्रको बि. सं. १८९७ सालको पित्तलपत्र-

श्रीराममीता

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधविखुदावली विराजमान मानोन्नतः श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराज राजेन्द्रविक्रम साह वहादुर सम्सेर जंग देवानाम् सदा समरविजयीनाम् - - - - - आगे गोब्राह्मणकै रक्षामै तत्पर हिन्दुपत महाराजका दरपुस्तनको... जय करे इति सम्बत १८९७ साल मिति चैत्र वदि ९ रोज ३ शुभम् - - - - -

- | -

श्री ५ रणबहादुर शाहका सेनापति काजी अमरसिंह थापाले राममन्दिर बनाई त्यसै मन्दिरमा राखेको सं. १८३९ सालको शिलालेख-

श्रीसीतापतये नमः

स्वस्ति श्रीनिधिपावकेभरजनीनाथ (१८३९) मिते सम्बते ।

भानौ कुम्भगतेर्यमर्षबुधयोः कृष्णद्वितीयातिथौ ।

शुभमूढन्दशिरोमणे रणबहादुरस्य सेनापति-

धर्मज्ञोऽमरसिंहको व्यरचयत् सीतापतेर्मन्दिरम् ।

शुभमस्तु ॥

श्री सम्बत् १८३९ श्री शाके १७०४ फागुनमासे कृष्णपक्षे द्वितीयायां तिथौ बुधवालाहरे उत्तरफाल्गुणीनक्षत्रे घृता योगे ॥ स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीमहाराज रणबहादुर शम्शेर जंग देवका सेवक आत्रेय गोत्रोत्पन्न श्रीभीमसेन थापत्मज सर्दार श्री अमरसिंह थापाले श्रीसीता रामचन्द्र लक्ष्मणजीका मन्दीर बनवाय ॥ शुभम् ॥ ॥

मन्दिर बनवायाको रूलपयां

श्रीसुर थापा पीतांबर पाध्या दरोगा

- | -

बैठवेगारीसम्बन्धी व्यवस्था बांधिएको राजा जयप्रकाश मल्लको ने. सं. ८६२ को ताम्रपत्र । यो ताम्रपत्र सिन्धुली जिल्लाअदालतमा सुरक्षित छ । यसको पूर्ण उतार यस प्रकार छ-

स्वस्ति श्रीपशुपतिकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसाद देदोप्यमान मानोन्नत श्रीरघुवंशावतार रविकुलतिलक हनूमध्वज नेपालेश्वर महाराजाधिराज राजराजेन्द्र सकलराजचक्राधीश्वर निजेष्टदेवेश्वरीकृपाकटाक्षवलितविक्रमोपाजितवारणाकरसमुद्भूतगजेन्द्रपति श्रीश्रीजय जयप्रकाश मल्ल देव परमभट्टारकदेवानां सदा समरविजयिनां प्रभु थाकूल सललूजु क्वथंभ्याख हुल्या पण्डमा शितखां भव खातिन खोषल्या षष्टि थ्वत्तेया मामि पूरंदर मारि तुल्या मारि कृज्येन मिगु च्या मारि कुलराम मारि थ्वत्तै, मिया मिमार ग्रामं सुद्धा श्रीश्रीलङ्कास्य खलियातया आबन लिमेव सूडम राजया वेधिवेगारि नाहि याङ्

प्रसन्न जुया ॥ भाषा श्रुते हुलाया मर्जा ताथे जिमडा हुनु
षडछेया दसेवा धनके माल भत्थन कलसो श्व माम्रवापत्र
लिखकाये दु ॥ अत्र पत्रार्थ दृष्टे साक्षि श्रीश्रीराजप्रकाश
मल्ल देव सम्बत् १८६२ चैत्र शुदि ३ शुभम्- - - -

-०-

सिधुलीगढी आड (ढोकाको मुख्य द्वार) मा रहेको श्री ५
गोर्वाणको वि. सं. १८६१ को शिलालेख यस प्रकारको छ-

१. स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनाराणेत्यादि
विविधविरुदाव
२. ली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्माहाराजाधिराज
श्रीश्रीश्रीमहारा
३. जे गोर्वाणयुद्धविक्रम साह बहादूर्सम्सेजंग देवानां सदा
समरविजयिनां
४. तथा स्वस्ति श्रीसमस्तयोगकलाकोविद योगिन्दगण-
चिन्तयः सच्चिदानन्द
५. स्वरूपः परिपूर्णपरब्रह्मानुचिन्तन तदेकताधिगमे कला-
लस - - - क सक
६. ल विषयाभिलाषविनिर्मुक्तमानसेत्यादि विविध लोको-
त्तरगुणश्रामाभि
७. श्रीश्रीश्रीमन्माहानिर्वाणानन्दश्रवामिनां सदा
सत्कर्मशालिनां
८. २६ श्री सम्बत् १८६१ साल माघ शुक्ल
पंचमि
९. त्तरभार्द्र नक्षत्रे शिद्धियोगे क्षेमाङ्किक
१०. व श्रीसर्दार रणगंज बानियां श्रीसर्दारैबन्त कु
११. धा राम विष्ट श्रीजमदाङ्गम्बर थापा मंगलम
१२. चतुर्भुज महंतः

- | -

सिधुलीपौवाको खरखजानाको सुरक्षा गर्न निगालेगाउँका
जयनारायण बूढालाई गरिदिएको सं. १८६४ सालको रुका-

श्रीदुर्गा १

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुका - - - -

आगे जयनारायण बूढालाई सिधुलीका अमलमा माफिको
किप (ट) घेत २ गढ जान्या सर्दारको षानगीवाहेकको
डाढिको घेत २ प (च) पञ्च सालमा बिह्याको घेत मुरी
२० अरू बाको बिह्याइ षा डाढिका कुलाको मुहुटितिपसमेत
गरि जागिर बक्स्यौं पौ (वा) का षरषजानाको संभार
राषि हाम्रा टहलमा रुजु रहि (जा) गिर जानि भोग्य गर
इति सम्बत् १८६४ शाल माघ वदि १२ रो (ज) शुभम्-

- | -

सिधुलीगढी कुर्ने हुलाक बोक्ने आदि कामका लागि
निगालेगाउँका प्रसाद बूढालाई गरिदिएको सं. १८९८
सालको रुका-

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुका - - -
आगे प्रसाद बुढाके पौवागढिका अंबलमध्ये निगाल्यागाउँको
काछ्यो रुपैया २२ गाउँलाई माफ गरि गढि कुहुनु सोला
थापनु हुलाक बोक्नु भन्या अधि तेरा बाबुका लालमोहर
भयाको रहेछ सोबमोजिम पौवागढि कुह्लि सोला भाजा
थापनु कागत्या थापल्या हुलाक जंगी काजका षर्षजाना
तोडा सोरा बोकि यक छिन बिलंब नगरि चलाउनु भन्या
बन्देज बाधिवक्स्यौं आपना षातिरजामासंग हाम्रा निम-
कको सोछो चिताइ गढि कुह्लि सोला भाजा थापि हुलाक
चलाइ तेस गाउँको अस्मानिको आमदनी लि गाउघर गुल-
जार गरि बस् इति सम्बत् १८९८ साल मिति चैत्र सुदि ५
रोज ६ शुभम् - - - - -

- | -

श्री ५ रणबहादुर शाहका पालामा सं. १८४९ सालमा
स्थापना भएको रामेछाप जिल्लाको ल्याडल्याडस्थित
शिलालेख यस प्रकारको छ-

१. स्वस्ति श्रीशाके १७१४ सम्बत् १८५९
२. साल कार्तिक सुदि १५ रोज आदित्ये वा
३. सरे असुनि नक्षत्रे तदिने श्रीपञ्चप्राण
४. क चतुर्वर्ल वशहा श्रीभिमसेनमाहा सोव
५. न कौसिके उत्तरकुने हिमालय दक्षिणकुने

६. ताम्रकौसि पुर्वकुने दुदकौसि पछिमकुने जम्बु
७. दिप्रे ल्यांल्यां... प्रसने राजध्वसि श्रीभिमसेल धाना
८. ... पुति स्वस्ति श्रीमहाराजे रणबहादुर साहका पा
९. लाम्ना श्रीकुलद्विप मां बहादुरको नाति श्री...
१०. ... पुत्रि श्रीमुल्लिभिमसे सुपुत्र श्री.....
११. सिंह सवतमि श्री... कनलछिमि श्री भिम ..

— | —

राजा जयप्रकाश मल्लसंग रु. २१० मा श्रीमनै (मणि ?) पाध्याले २४ रोपनि जगा कितेको ताम्रपत्र । यो ताम्रपत्र रामेछाप जिल्लाको अर्चलेगाउँका भट्टराईका परिवारमा छ । यसको वेहोरा यस्तो छ-

स्वस्ति श्रीमत्पशुपतिचरणकमलधूलिधूसरितशिरोरुह श्रीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरलब्धप्रसाददेदीप्यमान मानोन्नत श्रीरघुवंशावतार रक्षिकूलतिलक हनूमध्वज नेपालेश्वर महाराजाधिराज राजराजेन्द्र सदनलत्रकाधीश्वर निजैष्टदेवदेवेश्वरीकृपाकटाक्षवृत्तित विक्रमोपाजितवारणाकरसमुद्रभूतगजेन्द्रपति श्रीश्रीजयप्रकाश मल्लदेव परमभट्टारकदेवानां सदा समरविजयिनां प्रभु थाकुल सन सुनपानि सचोड श्रीमनै पाध्या नामने प्रसादीकृतं गहील्याध्वक कर्षं नाम संज्ञकं श्रीराजन पूर्व दक्षिण पश्चिम उत्तरतो ॥ एतेषां मध्ये ध्वते चात्राघातं नदू चतुर्विंशति कर्षं परिमितं ब्रू सप्त रोपनिकं क्षेत्रांकतोपि कर्षं २४ ब्रू रो ७ ततः क्षेत्रस्य यथादेशकालप्रवतमान संचारायेन सुवर्णमूल्य दश टंकाधिक द्विशत श्रीजयप्रकाशमल्ली टंका २१० सादाय वतुकं न्यायेन क्री विक्रीतं भवति ॥ पत्तंत प्याखं चेक चाकि भोयूजलसेन बिज्याक जाकि बजि ॥ अत्र पत्रार्थे दृष्ट साक्षि श्रीश्रीराजप्रकाश मल्लदेव सम्बत् ८६० श्रावन शुदि २ किल्यषन देहि कर्षं २ कन्य निषल्यादि कर्षं २ शुभं - - - - -

— | —

श्री ३ भीमेश्वर

नेपालका राजा महीन्द्रसिंहले दोलखाका भीमेश्वरको पूजाका लागि विनासाधसिमानाको गूठ राखेकामा भइरहेको गूठ थामी केही गूठ थपका साथै जगाको साधसिमाना तोकी श्री ५ रणबहादुर शाहले पूजाको व्यवस्था गरेको बि. सं. १८५० को भीमेश्वरको ताम्रपत्र—

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि त्रिविधविरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराजे रणबहादुर साह बहादुर समसेर जंग देवानां सदा समरविजयिनाम् आगे सोवर्न कौसिकादेशी पूर्व ताम्रकौसिकादेशी पश्चिम यतिभिन्न अभयपुर अस्थान दोलखाका श्री..... कन अघि नेगत्रका महिन्द्रसिंह राजाले आश्विनका दसैकन सिन्नासको भेडपुका प्रजाले षायाको षेत तिन ३ षरकसमेतको कुत धान मुरी १२० चाहिन्या सरजामकन विनासाधकिल्लाको तावापत्र गरी ब्रह्मण्याको रहेछ आज हामीले अघीको सही थामी केही जगा थपी साधसिमाना लाई श्री..... का नित्य नैमित्य पूजा र अरु देवदेवताकन अघीदेशी आश्विनका दसैमा पूजा गन्याको नघटाई गुठ राष्यु गुठिको साध पूर्व बेलब्रोस्या षेत माथिको कांल्हो पिपल्या र सहल्या षेत मुरि १०० समेत दक्षिण फढक्या षोली पश्चिम सैलुडको भेडपुनाघीको पानीढलो उत्तर लटक्या षोली येती चार किल्लाभिन्न ब्राह्मणका कुशवाहिकको षेतको वाली पाषो षरक गाउको आमदनी उधाउनी वाज्वी कौडीको धान र रुपैयां गरी कुत बाधी दियाको रुपैयां तिन सय पाच ३०५ येस रुपैयांले नित्य पूजाका सराजाम के रुपैयां गरी चवालिस चौध आना ४४॥ = आश्विन दसैका पूजाको सरजामके रुपैयां येक सय चौतीस तेह्र आना १३४॥ = चैत्या दसैको पूजाको सरोजामके रुपैयां पवने अठ्ठाइस २७॥ = वैशाष श्रावण कार्तिक माघ येती चार महिनाका पूर्णिमासी पूजाका सराजामके रुपैयां साढे उन्दइस् १९॥ भीम एकादसीका पूजाको सराजामके रुपैयां छ आना दस ६॥ = शिवरात्रि पूजाके रुपैयां छ आना दस ६॥ = श्रीपंचमी पूजाके रुपैयां चार आना तिन ४ = नित्य भजन गर्नाको सराजाके रुपैयां पंध्र आना दस १५॥ = नित्य नगरा सहनाई करनाल बजाउन्याके वामी षर्च रुपैयां पैतालिस ४५ येति षर्चका सबै जमा रुपैयां तिन सय पाच ३०५ कुतबाट लाउनु वाज्वी कौडीदेशी वाहीक डंड मोरो अपुताली चाकचकुड सबै रकम मारीभेटी येती थोक्मा पैदावार भयाका आमदनी जमा गरी तेस्मा आधा देवताको भाडा गहना देवल सतल राजाका हुकुमबमोजिम बनाउनु आधा गुठियारले षानु गुठियार...छाकलहु... को गुनेश्वर डोक्छेको वंसनारायण व्वाट्छेको म्मेजन्त विहारछेको इन्द्रनारायण गाउंको मिहान्या र षेतको मोहीनायेक जोगीराम तामाडको सन्तानमा २ कर्मधाचोको सन्तानका २ गाउंको अमाली षेतको अधियां वाली सह्यान्त

देवल्य टहलुघाका पजनी देवताका भांडा गहना भेटी पंजना देवल सतल तालचा कुचो मित्य निमित्त्यका पुजा येति थोक गुठियारको तालुक् येस् गुठको र पुजाको सांझी श्रीचन्द्रसूर्य गुठका आमदनी र पूजाका सराजाममा जो घटावला लोभानि पातानि गर्ला तेस्लाई पंच महापातक् श्री... को कुदिष्टि गुठिका प्रजालै हुलाककी भारी ऊभो भन्या फस्कु पुन्याउनु ऊधौ भन्या कर्जाङ्ग पुन्याउनु देवताको टहल गुठियारले अहायामाफिक्को गर्नु अरू अमालिको लागू नास्ति ईति सम्बत् १८५० साल मिति श्रावण शुदि ५ रौज १ कोकाम् कान्तिपुर राजधानी शुभम् - - - - -
(यो ताम्रपत्र गुठियारको संरक्षणमा छ) ।

- | -

हामीले थुप्रै प्राचीन मूर्तिहरू र मठमन्दिरका फोटा पनि संग्रह गरेका छौं । ती सबैको समावेश यस प्रकरणमा छैन । अतः केही उत्कृष्ट एवं महत्वपूर्ण मूर्तिहरू प्रस्तुत गर्नु सामयिक हुनेछ ।

१. जानकीमन्दिर ।
२. मायादेवी- बुद्धजननीको यो मूर्ति जनकपुरको रमामन्दिरमा छ । यो मूर्ति गंगासागर भन्ने सरोवर सफा गर्दा २०१० सालमा भेट्टाई राममन्दिरमा राखिएको हो भन्ने स्थानीय जनताको भनाइ छ । उक्त मूर्तिको परिचय गराउँदा योगमायाको मूर्ति पनि भन्दा रहेछन् ।
३. सिधुलीमाढीको सिद्धेश्वर भन्ने भग्नावशेष शिवमन्दिरमा विद्यमान सं. १८१२ सालको घण्ट । यस घण्टको आधा भाग फुटेको छ ।
४. म्वाङनदी (गोमती) र कमलानदीका संगममा त्रिकोण परेको सुन्दर स्थल छ । त्यहीं भगवती कमलाको मन्दिरभित्र सूढले कलश लिएको हात्तीको मूर्ति ।
५. सिधुलीगढीमा रहेका दुई तोष
६. भीमेश्वर- दोलखाका भीमेश्वरको मन्दिर र मन्दिरमा मूर्ति विराजमान भएको दृश्य । यहाँ एउटै शिलालाई तीन रूपमा पूजा हुन्छ । पहिलो अक्षर भीमसेनकी, दोस्रो महादेव (भीमेश्वर) को र समयकालीन अक्षरहरूको ।

७. शिवपरिवार ।
८. मनमौहन भगवान् श्रीकृष्ण ।
९. भगवान् पुरुषोत्तम- लक्षण- चक्र, पद्म, शंख र गदा दक्षिणाधः क्रमले ।
१०. वीणापाणि सरस्वती ।
११. भगवान् नरसिंह- लक्षण- चक्र, गदा, हिरण्यकशिपु ।
१२. भगवान् विष्णु- लक्षण- गदा, पद्म, शंख र चक्र दक्षिणाधः क्रमले ।
१३. भगवान् भागव- लक्षण- गदा, चक्र, शंख र पद्म दक्षिणाधः क्रमले ।
१४. भगवती लक्ष्मी- लक्षण- कमल, वर, अभय र दर्पणले संयुक्त ।
१५. प्रसन्न मुद्रामा भगवान् बुद्ध ।
१६. भगवान् मत्स्य ।
१७. गरुडारूढ भगवान् पुरुषोत्तम- लक्षण- चक्र, पद्म, शंख र गदा दक्षिणाधः क्रमले ।
१८. अष्टभुज नारायण- लक्षण- गदा, खड्ग, वाण, अभय, चक्र, धनु, खेट र शंख दक्षिणाधः क्रमले ।
१९. भगवान् संकर्षण- लक्षण- गदा, शंख, पद्म र चक्र दक्षिणाधः क्रमले ।
२०. पंचमुखी भगवान् शंकर ।
२१. बज्रपाणि भगवान् बुद्धको धातुनिर्मित मूर्ति ।
२२. ध्यानमग्न भगवान् बुद्ध । बुद्धको तपस्या भंग गर्ने चेष्टामा संलग्न मारगण (बुद्धसंप्रदायअनुसार) ।
२३. महालक्ष्मी ।

माथि उल्लेख गरिएका फोटाहरूमा नं. ६ देखि नं. २३ सम्मका फोटा दोलखाबजारका हुन् ।

तीन हप्ताभित्रको सीमित समयको सर्वेक्षण काल भए पनि हामीले अति महत्वपूर्ण लेखोट पुस्तकहरू संकलन गरेका छौं । हस्तलिखित पुस्तकहरू हाम्रो टोलीलाई समर्पण गरी उदारताको विशाल परिचय दिने ती दानवीरहरूका हामी ऋणी छौं । तल नाउ दिएका प्राचीन लेखोट पुस्तकहरू हामीले निःशुल्करूपमा पाएका हौं । यसरी नासिन लागेका प्राचीन पुस्तकहरू, राष्ट्रिय संपत्तिको जगेना गरी राष्ट्रिय संपत्तिको सुरक्षाको लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयलाई सहर्ष प्रदान गर्ने राष्ट्रिय भावनाले आतप्रोत भएका

ती महामानवप्रति लाखौं-लाख धन्यवाद दिदै पुस्तकका साथ दाताहरूको नाउं पनि सगौरव उक्चारण गर्न चाहन्छौं।
क. सिधुली जिल्ला मल्लागाउंका श्रीनारायणप्रसाद अधिका-रीबाट निम्न लिखित पुस्तकहरू प्राप्त भएका छन्।

१. बालुन- नेपाली भाषामा लेखिएको बालुन हात्रो प्राचीन संगीतको पुस्तक हो। पत्र संख्या ५४ को उक्त पुस्तक पूर्ण छ। सं. १९०४ सालमा ललित-पुरमा रचित बालुन पतंजलि गजुन्यालका शिष्य जानकीनाथ र बालकृष्ण दुइ जना मिली तयार गरिएको हो। यस अभिलेखालयमा अहिलेसम्म बालुनको पुस्तक उपलब्ध नहुंदा टोलीका लागि यो एउटा ठूलो उपलब्धि सिद्ध हुनु निर्विवाद छ। प्रस्तुत पुस्तकको कथानक अध्यात्मरामायणबाट लिइएको छ।
 २. स्वस्थानीव्रतकथा- कथाविषयक यस पुस्तकको समय हो सं. १८९० साल। लिपि देवनागरी, अपूर्ण र नेपाली भाषामा लेखिएको छ।
 ३. सप्तशती- स्तोत्र, देवनागरी लिपि, सं. १९४७ र पत्र ४४ छ।
 ४. " " स्तोत्र, देवनागरी लिपि, प्रकीर्ण।
 ५. गायत्रीहृदयम्- स्तोत्र, देवनागरी लिपि, पत्र १० र पूर्ण।
- ख. रामेछाप जिल्ला कठजोरगाउंका श्रीवामदेव उपाध्याय-बाट उपलब्ध भएका पुस्तकहरू यी हुन्।
१. अग्निस्थापना- लिपि देवनागरी, विषय कर्मकाण्ड, पत्र ४५, सं. १९३२, पूर्ण र संस्कृतभाषा।
 २. शिवस्वरोदयम्- लिपि देवनागरी, विषय ज्योतिष, पत्र १३, नेपाली भाषा, पूर्ण।
 ३. शिवकवचम्- स्तोत्र, पत्र ८, लिपि देवनागरी, भाषा संस्कृत, सं. १९७९, पूर्ण।
 ४. भारतसावित्री- स्तोत्र, पत्र ३, लिपि देवनागरी, भाषा संस्कृत, सं. १९०७, पूर्ण।
 ५. संकटास्तोत्रम्- स्तोत्र, पत्र २, लिपि देवनागरी, भाषा संस्कृत, शाके १७५५, पूर्ण।
 ६. गोपीस्तुति- स्तोत्र, पत्र ३, लिपि देवनागरी, भाषा संस्कृत, सं. १९०८, पूर्ण।

७. हरिनाममालास्तोत्रम्- स्तोत्र, पत्र ४, देवनागरी लिपि, पूर्ण, भाषा संस्कृत।
८. संकटास्तोत्रम्- स्तोत्र, पत्र २, देवनागरी लिपि, भाषा संस्कृत, सं. १९३७, पूर्ण।
९. नारायणाष्टकम्- स्तोत्र, पत्र २, देवनागरी लिपि, भाषा संस्कृत, सं. १९३८, अपूर्ण।
१०. त्रैलोक्यमंगलकवचम्- स्तोत्र, पत्र १, देवनागरी लिपि, सं. १९३२, पूर्ण।
११. शालीग्रामपूजाविधि- कर्मकाण्ड, पत्र २-६, देवना-गरी लिपि, सं. १९३२, अपूर्ण।
१२. वार्षिककल्पद्रुम- धर्मशास्त्र, पत्र १४६, देवनागरी लिपि, सं. १९१३, भाषा संस्कृत।
१३. कर्मविपाक- धर्मशास्त्र, पत्र ४, देवनागरी लिपि, भाषा नेपाली।

ग. दोलखा जिल्ला भालुडांडागाउंका श्रीकेदारनाथ तिम-त्सिनाबाट प्राप्त भएका-

१. वाशिष्ठी विवाहपद्धति- कर्मकाण्ड, पत्र ५१, लिपि देवनागरी, भाषा संस्कृत, सं. १९५४।

घ. दोलखाबजारका श्रीपूर्ण बहादुर श्रेष्ठबाट प्राप्त पुस्तकहरू-

१. खण्डखाद्य (नेपाली टीकासहित)- ज्योतिषका धुरन्धुर विद्वान् ब्रह्मगुप्तविरचित खण्डखाद्य ज्योति-षविषयको पुस्तक हो। ज्योतिषको महत्वपूर्ण पुस्तक हुंदाहुंदा पनि नेपाली भाषाको टीकाले यसलाई अद्वितीय स्थान प्रदान गरेको छ। धेरै पुस्तक उनि-एको ठेलीमा शाके १५१३ लेखिएको छ। संस्कृत मूल र नेपाली टीकाका प्रतिलिपिकर्ता एउटै हुन् भन्ने कुरा लिपिबाट छलंगिन्छ। संभवतः उक्त मिति पनि प्रतिलिपिकालीन होला। नेपाली टीका-कारको नाउं पाइंदैन तापनि नेपाली गद्यसाहित्यको इतिहासका लागि यसको प्राप्त आजसम्मको खोजीमा अद्वितीय सिद्ध हुन्छ। ऐतिहासिक परिवर्तनको संकेत दिन समर्थ हुन्छ।
२. जातककर्मपद्धति (नेपाली टीकासहित)- विषय ज्योतिष, देवनागरी लिपि, भाषा संस्कृत र नेपाली, शाके १५१३। नेपाली भाषाको टीका भएकोले पनि खण्डखाद्यको टीकासमान महत्व राख्दछ। यी दुवै पुस्तकको उपलब्धि नेपाली गद्यसाहित्यका निम्ति बल्दो भाग्यको द्योतक मन्त्र सकिन्छ।

३. विद्वज्जनवल्लभा- राजा भोजदेवद्वारा रचित यस पुस्तकको अर्को विशेषता छ । ज्योतिषशास्त्रको इतिहासमा कहीं कहीं नाउंसंम लेखिएको तर सर्वथा अनुपलब्ध र दुर्लभ हुनुनै यसको विशेषता हो । भारतवर्षका धेरै पुस्तकालय र शिक्षणसंस्थाहरूबाट यदाकदा खोजी भइरहेबाट अप्राप्य भन्ने कुरा बुझिन्छ । यसको भाषा संस्कृत र लिपि देवनागरी छ । पत्र टूटफुट, शाके १५१४, अवस्था जीर्णशीर्ण र अपूर्ण ।

४. शचीपूजाविधि- कर्मकाण्ड, देवनागरी लिपि, भाषा संस्कृत, शाके १५१३ ।

५. षट्पंचाशिका- ज्योतिष, लिपि देवनागरी, भाषा संस्कृत, रचयिता पृथुयश, शाके १५१४, अपूर्ण ।

यसरी हाम्रो अनुसन्धानभ्रमण तथा सर्वेक्षणकालमा विभिन्न विषयका २४ थान पुस्तकहरू संकलन गरिएका छन्, संख्यापूरकतामा मात्र पुस्तकहरूको महत्ता र गरिमा सीमित रहन सक्तैन । ऊण्डै चौबीसै थान पुरातात्विक महत्त्वका छन् तापनि चार थान पुस्तकलाई अभूतपूर्व र दुर्लभ उपलब्धिहरूको संज्ञा नदिई धर पाइंदैन । अतिदुर्लभ ती पुस्तकहरू हुन् :-

१. नेपाली बालुन ।

२. खण्डखाद्यको नेपाली टीका ।

३. जातककर्मपद्धतिको नेपाली टीका ।

४. विद्वज्जनवल्लभा ।

यो त भयो हामीले पाएका संपूर्ण पुस्तकहरूको संक्षिप्त परिचय । यसका अतिरिक्त हामीले अर्को एउटा चीज पाएका छौं जो निकै दुर्लभ वस्तुमध्ये पर्दो रहेछ, त्यो निकै अप्राप्य वस्तुको नाउं हो "घडीलट्टी ।"

घडीलट्टी- घडीको काम दिने लट्टी हुनाले घडीलट्टी, अथवा लट्टीको काम दिने घडी हुनाले लट्टीघडी । यसलाई जे पनि भन्न सकिन्छ । रामेछाप जिल्लाको कठजो-रगाउंका श्रीरामप्रसाद अधिकारीसंग रु. ४०।- चालीस-रुपियांमा खरीद गरिएको यस घडीलट्टीले हाम्रो प्राचीन वैज्ञानिक उत्कर्षको ज्वलन्त नमूना प्रस्तुत गर्दछ । आजको वैज्ञानिक युगमा कुनै किसिमका आधुनिक उपकरणको समावेशविना नै खिचिलो नाडीघडीसंग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्नु यस सानो लौराको ठूलो विशेषता हो भने यसका निर्माता पूर्वज जगत्का महान् वैज्ञानिक हुन्, महान् आविष्कारक हुन् । आविष्कारकको नाउं थाहा छैन तापनि यसका घनीको भनाइअनुसार यो घडीलट्टी उनीहरूका पुखलि बनाएको हो । सानो छेस्को र सूर्यकिरणका सहयोगबाट यन्त्रचालित घडीको ठीक समय ज्ञान गराउने घडीलट्टीबारे यति मात्र गर्वसाथ भन्न सकिन्छ- हाम्रा पूर्वजहरू पनि मस्तिष्कका धनी थिए, महान् वैज्ञानिक थिए ।